

УДК 35.071.1

О. М. Шмаков

ТЕОРІЯ ОПЕРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА (ТЕОРІЯ ТАКТИКИ) НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК НАУКОВИЙ МЕТОД

Наведені методологічні основи і структура методу теорії оперативного мистецтва (теорії тактики) Національної гвардії України.

Ключові слова: методологічні основи теорії, операція, бій, угруповання військ, військова частина, підрозділ, оперативне мистецтво, тактика, критерій, метод, моделювання.

Постановка проблеми. Ад'юнкти і здобувачі наукового ступеня зі спеціальності 21.07.05 “Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку (військові науки)” під час підготовки дисертацій (рефератів) у рубриці “Методи дослідження” наводять словосполучення “використані методи теорій оперативного мистецтва і тактики”. Але на запитання, які методи використано й у чому ці методи полягають, вони відповісти не можуть.

Це є свідченням недостатнього рівня оперативно-тактичної підготовки, нерозуміння сутності воєнно-наукового пізнання, ролі і змісту методології науки, а також змісту методу у воєнних науках.

Дійсно, теорія як форма організації знань являє собою метод здобування знань, і є бажання знати, у чому полягає сутність цього методу. У науці метод подається як шлях дослідження (простежування); сукупність певних правил, прийомів, способів або операцій (дій) теоретичного освоєння (пізнання) дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. Однак намітити цей шлях стосовно теорії в цілому (не окремого розділу або питання) важко.

Мета статті – розглянути теорію оперативного мистецтва Національної гвардії України як метод і запропонувати структуру і зміст методу, щоб надалі ад'юнкти і здобувачі наукового ступеня мали підстави заявляти, що в роботі, зокрема, “використано метод теорії оперативного мистецтва”.

Виклад основного матеріалу. Спрямованість методу, вимоги, яким він повинен відповідати, сферу його застосовності визначає методологія науки. Вона є сукупністю фундаментальних принципів і наукових положень в їх застосуванні щодо вирішення складних теоретичних і практичних завдань, призначена зумовити вихідні позиції дослідника, забезпечити правильний підхід до явищ, спрямувати його діяльність у цілому.

© О. М. Шмаков

4

Сьогодні до методологічних основ теорії оперативного мистецтва Національної гвардії України (ТОМ НГУ) можна віднести такі положення:

– теорія базується на принципах воєнного мистецтва;

– у теорії досліджуються операції об'єднань (оперативних угруповань військ);

– противником в операції розглядається угруповання оперативного масштабу;

– оперативні угруповання розглядаються як міжвидові і міжвідомчі;

– перспективи збройної боротьби у війні пов'язуються з успіхами у повітряно-космічній сфері;

– сфера застосування Національної гвардії України – забезпечення громадської безпеки – полягає: у мирний час – у забезпеченні правового режиму надзвичайного стану із застосуванням військової сили, боротьбі з незаконними збройними формуваннями, в участі у припиненні внутрішнього збройного конфлікту; у воєнний час – в участі у територіальній обороні, забезпеченні дій Збройних Сил України (з початком агресії – Сил негайного реагування);

– під час розв'язування внутрішнього збройного конфлікту можливе застосування військової сили з використанням звичайної зброї;

– у внутрішньому збройному конфлікті потрібно уникати жертв цивільних осіб, руйнувань будівель та споруд;

– Національна гвардія України під час виконання завдань керується поряд із принципами воєнного мистецтва й принципами діяльності сил внутрішньої безпеки держави;

– Національній гвардії України властиві широка різноманітність завдань і залучення до її дій поліцейських формувань, приватних формувань, громадських організацій та населення;

– Національна гвардія України свої дії супроводжує інформаційними заходами з метою підтримання на потрібному рівні морального стану населення;

– під час кризових ситуацій органи управління Національної гвардії України зазнають впливу центральних і місцевих органів державної влади;

– об'єктом теорії оперативного мистецтва є операція, організація та озброєння об'єднань (оперативних угруповань військ);

– в узагальненій формі предметом досліджень оперативного мистецтва є підготовка і ведення операції об'єднаннями (оперативними угрупованнями військ), управління військами і всебічне їх забезпечення;

– у дослідженнях з питань оперативного мистецтва застосовуються загальнонаукові методи, методи власне воєнної науки, часткові методи суспільних, природничих та технічних наук.

Виходячи з методологічних положень теорії оперативного мистецтва взагалі (оперативне угруповання військ противника, операція оперативного угруповання своїх військ) метод в теорії оперативного мистецтва¹ (МТОМ) (як шлях руху дослідника) може полягати у такому:

– в урахуванні оперативних угруповань військ противника (чисельність, склад, озброєння, цілі, етапи, напрямки, фронт, тривалість дій та ін.);

– в урахуванні оперативних угруповань своїх військ (чисельність, склад, озброєння, шиккування, забезпеченість, цілі, етапи, напрямки дій тощо);

– у моделюванні двосторонніх бойових дій оперативних угруповань військ з метою визначення можливих варіантів їх дій в операції;

– у виборі найкращого варіанта дій своїх військ (на основі критерію ефективності, за яким мають урахувувати вимоги не тільки військового, але й політичного керівництва);

– у розробленні пропозицій щодо змін у порядку дій оперативного угруповання своїх військ;

– у розробленні пропозицій з перевірки запропонованого порядку дій оперативного угруповання своїх військ у ході заходів оперативної підготовки та навчань військ.

На кожному етапі цього шляху необхідно враховувати зміст наведених вище методологічних положень стосовно теорії оперативного мистецтва Національної гвардії України (ТОМ НГУ) і розвиток цих положень з питань структури, режимів діяльності, форм застосування формувань НГУ.

Наприклад:

1. У пункті “противник” розглядати або ймовірного противника, або ситуацію, з урахуванням якої визначають навантаження на формування Національної гвардії України, зокрема:

– охорону громадського порядку під час виборів органів державної влади національного рівня;

– охорону громадського порядку під час ліквідації наслідків катастрофи техногенного характеру державного (регіонального) рівня;

– забезпечення режимно-карантинних заходів державного (регіонального) рівня;

– підтримання правового режиму надзвичайного стану на заданій території;

– оборону АЕС під час нападу терористичної групи;

– ліквідацію незаконного збройного формування, що потребує сил оперативного масштабу;

– припинення внутрішнього збройного конфлікту у межах заданого району (захист територіальної і державної цілісності).

2. Як формування Національної гвардії України розглядати оперативне угруповання НГУ, оперативно-територіальне об'єднання Національної гвардії України (ОТО НГУ) або оперативне угруповання ОТО НГУ, посилене за рахунок інших формувань. Для виконання завдань шляхом бойових дій розглядаються угруповання, які орієнтовані, в основному, на режимні (стабілізаційні) дії у заданому районі, і у яких завдання виконують дрібні підрозділи, що не контактують один з одним і не є автономними у тиловому відношенні.

3. Моделювання оперативних дій (спеціальну операцію оперативного рівня) НГУ здійснювати шляхом словесного, логічного, графічного, графоаналітичного або математичного опису процесів. Можливим діям противника протиставляти можливі дії своїх військ, оцінювати можливі ходи і

¹ Словосполучення “метод у теорії оперативного мистецтва” і “теорія оперативного мистецтва як метод” можна розглядати як синоніми, оскільки теорія являє собою не тільки форму, але й зміст науки.

результати оперативних дій (спеціальної операції) в цілому й окремих етапів, виконання окремих завдань в епізодах за різних комбінацій варіантів та способів дій.

4. Як критерії ефективності вибирати, наприклад, такі:

– вдалося припинити масові злочини в обласному місті, вилучити активістів з натовпу, що заспокоїло людей і привело до згорання масових дій;

– у ході припинення заворушень вдалося уникнути загибелі протестувальників, чисельність людей у заворушеннях стала спадати;

– прибуття людей з інших міст до району масових дій, поширення заворушення на інші міста припинено;

– численній диверсійно-терористичній групі не вдалося проникнути на територію АЕС;

– у ході карантинних заходів вдалося не допустити розширення меж району зараження;

– інші.

Якщо зазначені вище умови у процесі досліджень виконуються, то метод у теорії оперативного мистецтва (МТОМ) стає прийнятним і для теорії оперативного мистецтва Національної гвардії України (МТОМ НГУ).

Наведемо деякі особливості стосовно тлумачення оперативних дій у Національній гвардії України.

Зменшення масштабів воєнних дій у світі, чисельності військ, що застосовуються в окремих операціях, привело до становища, коли дії сил навіть оперативно-тактичного масштабу стали вважати операцією, що й закріплено у статусі формування “оперативно-тактичне об’єднання”.

Більш того, можна вважати, що за межі тактики виходять і дії, коли з’являється можливість підлеглим командирам приймати рішення на свій розсуд (у межах загального завдання, поставленого старшим начальником) з урахуванням змін в обстановці, на які старший начальник ще не встигає відреагувати.

У такому випадку угруповання військ, які не досягли розміру об’єднання, змушені, однак, користуватися положеннями, що впливають із практики оперативного мистецтва, а не тільки тактики. Тим більше що сьогодні кінцевий успіх бойових дій часто визначають дрібні підрозділи. Є не поодинокі випадки, коли завдання підрозділам

визначають не командири військових частин, а вищі начальники. Роль же командирів військових частин зводиться до забезпечення своїх підрозділів (іноді тільки до участі в організації забезпечення, а саме забезпечення здійснюється силами і засобами старшого начальника), тобто функції оперативного керівництва стають для них актуальними.

Тому у Національній гвардії України оперативний рівень угруповання оцінюють інакше, ніж у Збройних Силах України.

Оперативний рівень застосування формувань Національної гвардії України визначається:

– масштабом поставлених цілей, характером і вагомістю чинників, які підлягають урахуванню у процесі планування й організації управління та взаємодії органів і сил різного призначення та належності;

– кількістю військ, що залучаються до виконання завдання;

– рівнем керівництва діями.

Навіть за тактичного масштабу залучуваних сил рівень керівництва ними може виходити за межі тактичних уявлень, бо часто здійснюється на рівні оперативно-територіального об’єднання Національної гвардії України або центрального керівництва НГУ. Рівень керівництва НГУ істотно залежить від складності ситуації і рівня небезпеки наслідків, що можуть настати у разі недоліків в управлінні діями військ.

Оперативний аспект у застосуванні Національної гвардії України значною мірою зумовлюється високим рівнем керівництва з боку не тільки самої НГУ, але й державних, правоохоронних і військових органів України, які беруть участь у спеціальних операціях, необхідністю в узгодженні їх різнорідних підходів до способів дій у спеціальних операціях.

З іншого боку, навіть командирам основних підрозділів (наприклад, командирам батальйонів) не завадить оперативно-тактичний рівень підготовки. Адже значна частина підрозділів виконує завдання у відриві від основних сил, і їх командирам необхідна широта мислення, тому що їм доводиться самостійно взаємодіяти з представниками органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних і військових органів. До речі, свого часу в Міністерстві оборони України було порушено питання про призначення на посади командирів

батальйонів офіцерів тільки з оперативно-тактичним рівнем підготовки.

Що стосується тактики. Тактика пристосовується до вимог бою²: техніки, організації військ та їх бойових дій, розвідки, охоронення, руху, відпочинку військ та ін. Важливо, щоб дослідники з тактики приділяли увагу саме бою, а не виходили з позицій оперативного мистецтва. Питання про те, в якому напрямку рухатися, з якою метою, які завдання ставити для бою – до тактики не належать, з тактичної точки зору можуть бути висвітлені однобічно і викривлено. Це питання оперативного мистецтва. Бій є тільки складником операції і судити про його цілі – задача не тактики, а оперативного мистецтва.

Теорія тактики як метод (інакше – метод в теорії тактики) за структурою не відрізняється від методу в теорії оперативного мистецтва.

За змістом метод в теорії тактики Національної гвардії України (МТГ НГУ) може полягати у такому:

– в урахуванні противника [чисельність, склад (у тому числі етнічний), озброєння, базування, розташування, шляхи постачання зброї і матеріальних засобів, рівень бойової (професійної) підготовки, завзятість і рішучість у діях, цілі, напрямки дій та ін.];

– в урахуванні своїх військ [чисельність, склад, озброєння, розташування, забезпеченість, рівень бойової підготовки, морально-психологічний стан, цілі, напрямки (райони) дій, тривалість дій тощо];

– у моделюванні двосторонніх дій противника і формувань Національної гвардії України з метою визначення можливих варіантів дій (на тактичному рівні закріпилися моделі дій основних підрозділів та їх військових нарядів унаслідок широкого кола різноманітних завдань – обчислюються десятками);

– у виборі найкращого варіанта дій своїх військ на основі критерію ефективності [за яким мають ураховувати вимоги не тільки військового керівництва, але й керівництва обласних (міських) органів державного управління та правоохоронних органів];

– у розробленні пропозицій щодо меж застосування і порядку дій військових частин різного призначення своїх військ (потрібно

враховувати різноманітність військових частин, підрозділів, загонів, яка визначається наказами Міністра внутрішніх справ України);

– у розробленні пропозицій з перевірки запропонованого порядку дій своїх військ у ході заходів бойової підготовки військ.

Стосовно перевірки запропонованого порядку дій у технічних науках склалася практика, коли правильність пропозицій з удосконалення деяких характеристик зразка військової техніки через використання розробленого приладу у складі зразка перевіряється на полігонних випробуваннях, що є сильною стороною технічних наук. Мабуть, і у воєнних науках не завадило б орієнтуватися на таку ж практику і перевіряти пропозиції науковців у навчаннях військ.

У загальному випадку зміст методу полягає у сукупності певних правил, прийомів, способів, операцій (дій) з отримання результатів, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання.

У теорії оперативного мистецтва (теорії тактики), на відміну від загальнонаукових методів, йдеться про прикладні методи, які характеризуються багатоаспектною структурою (метод істотно залежить від методології досліджень у даній предметній галузі, від характеру розв'язуваної проблеми, характеру часткових методів, що можуть бути залучені із суспільних, технічних і природничих наук тощо). Тому у процесі формулювання прикладного методу (для повного розкриття його сутності) цю багатоаспектну структуру бажано враховувати, для чого доцільно оперувати поняттями структури, змісту, інструментарію методу.

Структуру методу складає послідовність операцій з оцінювання прийнятих рішень стосовно етапів з отримання необхідних результатів. У прикладних методах в теорії оперативного мистецтва (теорії тактики) ця послідовність операцій і навіть критерій ефективності, за допомогою якого вирішується питання про доцільний варіант дій, як правило, залишаються незмінними для широкого кола завдань. Звідси може виникнути думка, як відрізнити один метод від іншого, і взагалі, чи властивий метод воєнній науці? Може, достатньо задовольнятися методиками?

Новим у прикладному методі стають ті правила, прийоми, способи, операції (дії), які ведуть до результатів, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання, що у

² У Національній гвардії України крім бою до тактичних форм дій належать і “службово-бойові дії”, “спеціальна операція” (тактичного масштабу).

сукупності можна віднести до *змісту методу*. Вибір найкращого варіанта дій з розв'язання вирішувального завдання на основі вибраного критерію ефективності з урахуванням правил, прийомів, способів і операцій з одержання результатів з урахуванням нових чинників та умов обстановки (як ознак наукової новизни досліджень) є центровим моментом прикладного наукового методу.

При цьому може бути одержано суто новий результат (розроблено новий метод), ураховано істотно нові чинники й умови обстановки (у разі використання відомого методу, що зумовило його вдосконалення) або розширено межі застосування існуючого методу і навіть змінено послідовність операцій з отримання наукового результату, що оцінюється як наявність наукової новизни у результатах досліджень і як ознака розвинення наукового методу у межах даної теорії.

Саме виявлення і врахування нових чинників та умов обстановки становить новизну наукового методу. Тоді елемент наукової новизни у дослідженнях і стає ознакою нового наукового методу. За допомогою цієї ознаки й можна відрізнити один прикладний метод від іншого.

Перелік загальнонаукових методів, часткових методів і дій, прийнятих у технічних та природничих науках і використаних у процесі розроблення прикладного методу в теорії оперативного мистецтва (теорії тактики), у сукупності створює уявлення про межі адекватності, достовірності, точності прикладного методу. Ці методи становлять інструмент у добуванні фактичного матеріалу і є необхідною умовою досягнення поставленої у дисертації мети, а уявлення якоюсь мірою – характеристикою ґрунтовності прикладного методу, свідченням (засобом забезпечення) довіри до нього. Така характеристика не розкриває сутності методу, але вона є необхідною і її можна назвати *інструментарієм* наукової ґрунтовності *прикладного методу*.

Звідси науковий метод є властивим теорії оперативного мистецтва (теорії тактики) і в структурному відношенні його можна уявляти як сукупність урахованих:

– просторових чинників (структур противника, своїх військ, сусідів; об'єктів, що обороняються, або об'єктів, що повинні бути захоплені у наступі; сил і засобів, що застосовуються);

– часових чинників (етапів, форм, способів дій);

– рішень (варіантів дій), що приймають у відповідних ланках управління стосовно застосування військ;

– двосторонніх моделей застосування військ;

– процедури з оцінювання прийнятих рішень щодо варіантів дій військ (на основі обґрунтованого критерію ефективності доцільних варіантів).

У разі дотримування наведених умов стосовно структури і змісту методів МТОМ НГУ та МТТ НГУ ад'юнкти і здобувачі наукового ступеня у дисертації (рефераті) у рубриці “Методи дослідження” мають підстави записати так: “у роботі використано метод теорії оперативного мистецтва (теорії тактики) Національної гвардії України”.

Висновки

Науковий метод, властивий теорії оперативного мистецтва (теорії тактики) Національної гвардії України, належить до прикладних методів; зміст методу визначається характером вирішувального завдання.

Структура методу є однаковою для широкого кола завдань, вирішуваних в теорії оперативного мистецтва (теорії тактики). Дотримування цієї структури дає підстави вважати, що у науковій праці використано метод теорії оперативного мистецтва (теорії тактики).

Ядро методу істотно визначається показником (критерієм) ефективності вирішувального наукового завдання у ситуації, що розглядається.

Розрізнити один прикладний метод від іншого можна за ознаками їх наукової новизни.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2014 р.

Рецензент – доктор військових наук, професор Г. А. Дробаха, Національна академія Національної гвардії України, Харків, Україна